

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Махкамova Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Рахмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

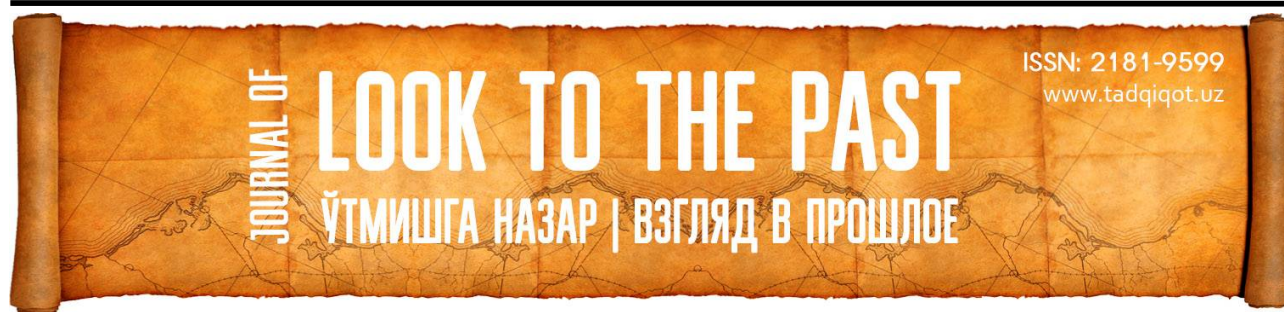
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Абдор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шоҳистаҳон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumominovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG'ORISH TIZIMIGA OID MA'LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG'LOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Аҳмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir o'g'li Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРҲОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳхаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKligi MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов,
Ўзбекистон Миллий университети
Тарих факультети
Манбашунослик ва архившунослик
кафедраси (PhD), доцент
E-mail: rasuljonduschanov5@gmail.com

ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ

For citation: Rasuljon R. Duschanov. HISTORY OF THE STATE BUDGET OF THE UZBEK SSR AFTER WORLD WAR II. Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425763>

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Ўзбекистон ССРда Иккинчи жаҳон урушидан кейинги даврдаги бюджет ва солиқ сиёсати тарихи ёритиб берилган, унда молиянинг асосий бўлаги бўлган бюджетдаги даромад ва ҳаражатларнинг қандай шаклланиши тарихига тўхталиб ўтилган. Давлат бюджетда солиқларнинг аҳамияти ва бу солиқлар яъни айланмадан олинadиган солиқ, корхона ва ташкилотлардан товар бўлмаган маҳсулотлари ва даромад солиғи, аҳолидан солиқлар ва йиғимлар, ягона давлат божи ва бошқа солиқ, маҳаллий солиқлар ва йиғимлар, солиқларнинг ўрни архив ҳужжатлари асосида таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Бюджет, даромад, солиқ, ҳаражат, корхона, ташкилот, колхоз, ҳарбий солиқ, молия, деҳқон, халқ хўжалиги.

Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов,
(PhD), доцент кафедры
Источниковедение и архивирование,
Исторический факультет
Национальный университет Узбекистана
E-mail: rasuljonduschanov5@gmail.com

ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА УЗБЕКСКОЙ ССР ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ

АННОТАЦИЯ

В этой статье освещается история бюджетной и налоговой политики Узбекской ССР в период после Второй мировой войны, в частности, в ней подробно рассмотрено история формирования доходов и расходов бюджета как основная составляющая финансов. На основе архивных документов проанализировано значение и роль налогов в государственном

бюджете, в частности, налог с оборота, налог на прибыль и налог на продукцию предприятий и организаций, налоги и сборы с населения.

Ключевые слова: Бюджет, доход, налог, расход, предприятие, организация, колхоз, военный налог, финансы, крестьянин, народное хозяйство.

Rasuljon R. Duschanov,
(PhD), associate professor
National University of Uzbekistan

HISTORY OF THE STATE BUDGET OF THE UZBEK SSR AFTER WORLD WAR II

ABSTRACT

This article covers the history of the budget and tax policy of the Uzbek SSR in the period after the Second World War, in particular, it examines in detail the history of the formation of budget revenues and expenditures as the main component of finance. Based on archival documents, the importance and role of taxes in the state budget is analyzed, in particular, turnover tax, income tax and tax on the products of enterprises and organizations, taxes and fees from the population.

Index Terms: Budget, income, tax, expense, enterprise, organization, collective farm, military tax, finance, peasant, national economy.

1. Долзарблиги:

Ҳар бир давлатда ўзининг йиллик бюджети бўлади, бюджет тасдиқланиши билан ҳар бир муассаса, ташкилот ва корхонага ёки давлат бошқарув органларига маблағ ажратилади. Бюджетни иккита устун ташкил қилиб, булар даромад ва ҳаражатлардан иборат бўлади. Кўп ҳолларда даромад ва ҳаражатлар бир хил миқдорда белгиланади.

2. Методлар:

Мақола тарихийлик, ҳудудий ёндошув ва қиёсий-таҳлил каби тарихий методлар, илмий манбалар асосида собиқ иттифоқ даврида Ўзбекистон ССР да бюджетнинг шаклланиши илмий баён этилган.

3. Тадқиқот натижалари:

Бюджет сўзи инглиз тилидан олинган бўлиб, “ғазна” деган маънони англатади. Бюджет XVIII асрнинг иккинчи ярмида Франциядаги буржуа революциясидан кейин шакллланган. XIX асрнинг иккинчи ярмида бюджет атамаси Европа мамлакатларида тарқалди ва XX асрдан деярли барча мамлакатларда бюджет категорияси фойдаланила бошланди.

Давлат ўз олдида турган вазифа ва функцияларини амалга ошириши учун маълум бир молиявий ресурсларга эга бўлиши лозим. Шу сабабли турли пул тўловлари ва ажратмалар кўринишидаги мамлакат миллий даромадининг бир қисми унинг эҳтиёжларига йўналтирилади.

Давлат даромадлари давлатнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсатини амалга ошириш, мамлакат мудофааси ва хавфсизлигини, шунингдек, давлат органлари фаолиятини таъминлаш бўйича масалаларни ҳал қилиш учун зарур бўлган молия базасини яратишга қаратилган мамлакат миллий даромадининг бир қисми ҳисобланади.

Шу нуқтаи назардан келиб чиқиб Ўзбекистон ССРнинг Иккинчи жаҳон урушидан кейин 1946 йилдаги давлат бюджети ҳақида тўхталсак, шу йилги бюджетдаги даромад – 2.686.174 минг сўмни, ҳаражат – 2.686.174 минг сўмни ташкил этиб, умумий ҳисобда – 5.372.348 минг сўм ҳисобида белгиланган.

Давлат даромадининг шаклланиши 19 соҳа орқали амалга оширилган бўлиб, шундан тўрттаси солиқ орқали бажарилган.

Булар:

I. Айланмадан олинадиган солиқ – 1.286.363;

II. Корхона ва ташкилотлардан товар бўлмаган маҳсулотлари ва даромад солиғидан куйидагилар;

1. Колхозлардан даромад солиғи – 99000;
2. Жамоат ташкилотлари ва корхонларидан даромад солиғи – 42164;
3. Маҳсулот бўлмаган солиқлар – 19100.

III. Аҳолидан солиқлар ва йиғимлар;

1. Аҳолидан олинadиган даромад солиғи – 163.000;
2. Колхозлар ва якка деҳқон хўжаликларида олинadиган қишлоқ хўжалиғи солиғи – 78500;
3. Ҳарбий солиқ – чунки бу солиқ бекор қилинган.
4. Корхона ва ташкилотлардан товар бўлмаган операциялар ва даромад солиғи – 40 минг сўм;

IV. Ягона давлат божи ва бошқа солиқ, маҳаллий солиқлар ва йиғимлар;

1. Қурилиш солиғи – 17770;
2. Ер рента – 18540;
3. Кино ва томошалардан олинadиган солиқ – 41000;
4. Ягона давлат божи – 10700;
5. Бир марталик йиғим – 150.000;
6. Бозор хизматлари учун тўлов – 31250;
7. Маҳаллий солиқлар ва бошқа турдаги солиқлар – 1620 [1].

Урушдан кейинги даврда давлат даромадининг солиқ бўйича улуши – 1.959.047 минг сўмни ташкил этган. Бу даромаднинг 73 % дан иборат бўлган. Давлат бюджетидаги айланмадан олинadиган солиқ биринчи ўриндаги даромад ҳисобланган, ундан бюджетнинг 23,9 % шу солиқ улушига тўғри келган.

1946 йилги давлат бюджетининг 36,4 % и солиқлар улушига тўғри келган.

1946 йилда давлат ҳаражати иккита асосий категорияда амалга оширилди. А – Халқ хўжалиғи, Б – ижтимоий-маданий тадбирлар бўлиб, халқ хўжалиғи, қишлоқ хўжалиғи ва халқ алоқалари кирган.

Б – ижтимоий-маданий тадбирлар таълим, соғлиқни-сақлаш, жисмоний тарбия, ижтимоий таъминот, суд ва бошқалар [2].

1950 йилги давлат бюджетининг даромади – 3.575.332 минг сўмни, ҳаражати – 3.575.332 минг сўмни умумий йиллик бюджети – 7.150.664 минг сўмни ташкил этган.

Бу йилги солиқларнинг давлат бюджети таъсири қуйидаги кўринишда бўлган.

Булар:

- I.** Айланмадан олинadиган солиқ – 1.517.421;
- II.** Корхона ва ташкилотлардан товар бўлмаган операциялар ва даромад солиғи;
 1. Колхозлардан даромад солиғи – 145.000;
 2. Жамоат ташкилотлари ва корхонларидан даромад солиғи – 60 минг сўм;
 3. Маҳсулот бўлмаган солиқлар – 16300.
- III.** Аҳолидан олинadиган солиқлар ва йиғимлар;
 1. Аҳолидан олинadиган даромад солиғи – 195.500;
 2. Колхозлар ва якка деҳқон хўжаликларида қишлоқ хўжалиғи солиғи – 93900;
 3. Бўйдоқ, ёлғиз ва камболали СССР фуқаролари солиғи – 75000;
 4. Якка тартибдаги хўжаликлардаги отларга давлат солиғи – 20 минг сўмни [3];

1950 йилда давлат даромадининг солиқ бўйича улуши – 2.043.201 минг сўмни ташкил этган. Бу даромаднинг 57 % дан иборат бўлган.

1950 йилги давлат бюджетининг 28,5 % и солиқлар улушига тўғри келган.

Даврий матбуотда маълумотларга кўра, Совет Социалистик Республикалари Иттифоқининг 1955 йилги Давлат бюджети тўғрисидаги қонуни 17 моддани ташкил этган. Бунда СССР Министрлар Совети томонидан тақдим этилган. ССР Иттифоқи давлат бюджети Иттифоқ Совети ва Миллатлар Совети Бюджет комиссияларнинг маърузаси юзасидан қабул қилинган ўзгартиришлар билан биргаликда, даромадлар бўйича – 590.192.622 минг сўм ва ҳаражатлар бўйича ҳаммаси – 563.482.491 минг сўм қилиб, даромадларни ҳаражатлардан 26.

710.131 минг сўм ошириб кўрсатилиб, умумий бюджет 11.53.675.113 минг сўм қилиб тасдиқланган [4].

Юқоридаги давлат бюджетининг 112.122.710 минг сўм миқдорида СССР муҳофаа министрлигига смета ажратилган бу бюджетнинг 9.7 % ни белгилаган.

Бюджет сўммасининг кўплиги жиҳатидан Россия Совет Федератив Социалистик Республика, Украина Совет Социалистик Республика, Қозоғистон Совет Социалистик Республика, Белоруссия Совет Социалистик Республикаларидан кейинги тўртинчи Ўзбекистон Совет Социалистик Республика ўрин олган.

Бюджет тўғрисидаги қонуннинг 14 моддасига кўра, Умумиттифоқ давлат солиқларидан ва даромадларидан республика бюджетларига ва маҳаллий бюджетларга 1955 йилда ажратмалар қуйидаги миқдорда кўрсатилган. Айланма солиқдан – 11,3 %; колхозлардан олинadиган даромад солиғи, қишлоқ хўжалиғи солиғи, СССРнинг бўйдоқ, ёлғиз ва кам болали фуқароларидан олинadиган солиқ тушумларидан, ўрмон даромадидан ва ёзилиш йўли билан аҳоли ўртасида жойлаштирилган давлат заёми сўммасидан 40%; аҳолидан олинadиган даромад солиғи тушумларидан 25%; машина-трактор станцияларининг ва ихтисослаштирилган станцияларининг даромадларидан бошқа республикаларга 25 % дан, Ўзбекистон ССР га 10 % қилиб белгиланган.

1955 йилда Иттифоқдош Республикаларнинг давлат бюджетлари – 254.670.442 минг сўм бўлса, Ўзбекистон ССР бюджети – 7.502.932 минг сўмни яъни 2.9 % ни ташкил этган.

Иттифоқдош республикалар бюджети эса унинг умуммиллий ва маъмурий – ҳудудий тузилиши орқали аниқланар ва республика Олий Кенгаши томонидан ўрнатилган. 1956 йилдан иттифоқдош республикаларнинг давлат бюджетидан даромад ва ҳаражатлар, СССР давлат бюджети, республика ва маҳаллий бюджетларга бўлинмасдан белгиланди. Даромад ва ҳаражатларни чеклаш ҳам республикалар томонидан ўрнатилди. Шунингдек, иттифоқдош республикалар бюджетдан ортиган қўшимча даромадларни сарфлаш ҳуқуқига ҳам эга бўлганлар.

1959 йил 30 октябрда “Иттифоқдош Республикалар ва СССР Иттифоқининг бюджет ҳуқуқлари тўғрисида”ги [5] Қонун қабул қилинди. Унда “СССР давлат бюджети социалистик ишлаб чиқаришни узлуксиз кенгайтириши ва такомиллаштириши натижасида ўсиб бораётган социалистик ишлаб чиқариш орқали тўлдирилади, давлат бюджетини шакллантиришда СССР Фуқаролари СССРда ўрнатилган қонун асосида ўзларининг шахсий даромадлари орқали солиқ тўлаб тўлдириб борадилар” – деб таъкидланди.

1960 йилдаги ЎзССРнинг давлат бюджетининг ўзига хос жиҳатларига эътибор берилса, даромад – 10.311.619 минг сўмни, ҳаражат – 10.200.961 минг сўмни ва шу йилги бюджет эса 20.512.580 минг сўмни ташкил этган [6].

Ўша даврдаги 6966286 минг сўмни солиқлардаги улушдан иборат бўлиб, бу даромаднинг 67,5 % ни, умумий давлат бюджетининг 33,9 % ига тўғри келган.

1960 йилги даромадлар асосий кўрсаткичлари – хўжалик ташкилотлар ва корхона фойдаларидан даромадлар, корхона ва ташкилотлардан даромад солиғи, аҳолидан солиқлар, маҳаллий солиқлар, бож ва йиғимлар ташкил этган.

1970 йилда айланмадан олинadиган солиқнинг Ўзбекистон ССР бўйича қайси соҳа ва маҳсулотлардан олинadиган давлат даромадлари ҳақида тўхталиб ўтсак. Ушбу даврда қатъий белгиланган сумма айланмадан олинadиган солиқни Қанд-шакар саноати; Ёғ-мой саноати; Маргарин саноати; Қандолатчилик саноати; Пиво-алкоголсиз ичимликлар саноати; Виночилик саноати; Парфюмерия – косметика саноати; Тамаки саноати; Енгил ва озиқ-овқат саноатининг бошқа соҳалари; СССР газ саноати вазирлиғи; СССР енгил саноати вазирлиғи; Текстиль саноати; Пайабзал саноати; Чарм-тери саноати; Трикатаж саноати; Асбобсозлик, автоматлаштириш воситалари ва бошқариш тизимлари саноати; Маҳаллий саноат вазирлигининг бошқа соҳалари; Енгил ва озиқ-овқат саноати ҳамда маиший асбоблар машинасозлиғи вазирлиғи; Трактор ва қишлоқ хўжалик машинасозлиғи вазирлиғи; Электротехника саноати вазирлиғи; Нефть қайта ишлаш ва нефтькимёси саноати вазирлиғи; СССР балиқ хўжалиғи вазирлиғи; Нефть маҳсулотларини (етказиб бериш) мол сотадиган

ташкilotлари; Молия вазирлиги; Энергетика ва электрлаштириш вазирлиги; Қора металлургия вазирлиги; Целлюлоза-қоғоз саноати; Ўрмон ва ёғочни қайта ишлаш вазирлиги; СССР қурилиш материаллари вазирлиги ва бошқа саноат вазирликлари; СССР савдо вазирлиги; Матбуот кооперацияси; Иттифокдош республиканинг маиший хизмат кўрсатиш вазирлиги ва бош бошқармаси[7] кабиларга тегишли корхоналар тўловчилар сирасига кирган.

Ўзбекистон ССР нинг 1970 йилги даромади 2.763.428 минг сўмни ташкил қилган бўлса, улардан солиқлар миқдори айланмадан олинadиган солиқ – 1.359.908 минг сўм бўлиб, бундан ташқари давлат даромадида қуйидаги солиқлар бўлган, булар:

I. Давлат корхонаси ва ташкilotларидан олинadиган солиқлар булар:

1. Колхозлардан даромад солиғи – 39260;
 2. Истемол коопертивлари, корхона ва ташкilotларга даромад солиғи – 22349;
- Умумий ҳолида қўшиладиган бўлса – 61609 мингдан иборат бўлган.

II. Аҳолидан олинadиган давлат солиқлари булар:

1. Аҳолидан олинadиган даромад солиғи – 138.443;
2. Қишлоқ хўжалиги солиғи – 20560;
3. СССРнинг бўйдоқ, ёлғиз ва кам болали фуқаролари солиғи – 21440;

Булар умумий ҳисоблаганда – 180.443 минг сўмни ташкил этган.

III. Давлат божи, томошабинлардан олинadиган, маҳаллий солиқ ва йиғимлардан бўлиб булар:

1. Давлат божи – 3250;
2. Томошабинлардан олинadиган солиқ – 11686;
3. Қурилиш ва ер рентасидан олинadиган солиқ – 8315;
4. Колхоз бозорларидан бир марталик йиғим – (миқдори кўрсатилмаган.)
5. Бошқа маҳаллий давлат солиқлари – 275;

Умумий ҳисоблаганда – 23526 минг сўмни ташкил этган.

Юқорида кўрсатилагн солиқлар ва йиғимлардан 1970 йилги давлат бюджетининг даромад қисми айланма солиқдан ташқари 602.159 минг ташкил этиб, даромаднинг 22 % эгаллаган [8].

Давлат даромади солиқлар нуқтаи назаридан таҳлил қилинса, 59 % ни ташкил этган. Давлатнинг ҳаражат қисми ҳам 2.763.428 даромад билан бир хил тақсимланди. Яъни умумий ҳисобда – 5.526.856 минг сифатида белгиланган. Бу са 1970 йилги давлат бюджети солиқларнинг улуши 35,5 % ни ташкил этган.

Давлат бюджетининг 1980 йилги маълумотларига эътибор қаратилса, даромад – 6630699 минг сўм, ҳаражат – 6.630.699 минг сўмни яъни умумий ҳисобда бу йилги давлат бюджети – 13.261.398 минг сўмни ташкил этган [9].

Ўзбекистон ССР нинг 1980 йилги даромади 6.630.699 минг ташкил қилган бўлса, улардан солиқлар миқдори айланмадан олинadиган солиқ – 2.765.791 мингни ташкил этган, бундан ташқари давлат даромадида қуйидаги солиқ турлари бўлган;

I. Давлат корхонаси ва ташкilotларидан олинadиган солиқлар булар:

1. Колхозлардан даромад солиғи – 52000;
 2. Истемол коопертивлари, корхона ва ташкilotларга даромад солиғи – 38621;
 3. Корхона жамоат ташкilotларидан даромад солиғи – 4052;
- умумий ҳолида қўшиладиган бўлса – 94673 минг сўмдан иборат бўлган.

II. Аҳолидан олинadиган давлат солиқлари булар:

1. Аҳолидан олинadиган даромад солиғи – 649.730;
2. Қишлоқ хўжалиги солиғи – 20900;
3. СССРнинг бўйдоқ, ёлғиз ва кам болали фуқаролари солиғи – 48600;

Умумий ҳисобланганда – 719230 минг сўмни ташкил этган.

III. давлат божи, кинофильм номойишидан олинadиган солиқ, маҳаллий солиқ ва йиғимлардан бўлиб булар:

1. Давлат божи – 9400;
2. Кинофильм номойишидан олинadиган солиқ – 11855;

3. Қурилиш ва ер рентасидан олинадиган солиқ – 14000;

4. Бошқа давлат ва маҳаллий солиқлари – 1150;

Умумий ҳисоблаганда – 36405 минг сўмни ташкил этган.

Юқорида кўрсатилган солиқлар ва йиғимлардан 1980 йилги давлат бюджетининг даромад қисмининг айланма солиқдан ташқари 850.368 минг сўмни ташкил этиб, даромаднинг 13 % эгаллаган.

Давлат даромади солиқлар нуктаи назаридан таҳлил қилинса, 54,5 % ташкил этган. Давлатнинг ҳаражат қисми ҳам 6.630.699 минг сўм қилиб, даромад билан бир хил тақсимланди. Яъни умумий ҳисобда – 13.261.398 минг сўм миқдорида белгиланган. Бу эса 1980 йилги давлат бюджетининг 27,2 % ни ташкил этган.

1990 йилда Молия вазири И.И.Маматисаев томонидан тасдиқланган давлат бюджетига эътибор қаратилса, даромад ва ҳаражат ўртасида фарқ бўлмаган. Бунда даромадлар қисмига эътибор берилса, даромад – 11.811.315 минг сўмни, ҳаражат – 11.811.315 минг сўмни бўлиб, булар ўртасидаги маблағ ўзгаришсиз бўлган. Давлат бюджети умумий ҳисобда – 23.622.630 минг сўм қилиб белгиланган.

I. Жамоат ташкилотлари ва кооперативлардан даромад солиғи:

1. Колхозлардан даромад солиғи – 75600;

2. Кооператив ташкилотларидан даромад солиғи – 46042;

3. Кооперативлардан даромад солиғи – 530;

4. Жамоат ташкилотларидан даромад солиғи – 3800.

II. Аҳолидан давлат солиқлари.

1. Ишчи ва хизматчилардан даромад солиғи – 1.040.000;

2. Қишлоқ хўжалиғи солиғи – 2530;

3. СССРнинг бўйдоқ, ёлғиз ва кам болали фуқаролари солиғи – 52000;

4. Патент учун даромад солиғи ва бошқа тўловлар – 5000;

III. Давлат божи, кинофильм номойишидан олинадиган солиқ, маҳаллий солиқ ва йиғимлар:

1. Давлат божи – 20300;

2. Кинофильм номойишидан олинадиган солиқ – 16381;

3. Ер ва қурилиш эгаларидан олинадиган солиқ [10].

4. Хулоса:

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, солиқлар давлат бюджетида 27 фоиздан 36 фоизгача қисмини ташкил қилган. Солиқлар тури бўйича айланмадан олинадиган солиқ давлат учун катта фойда келтирган. Бундан ташқари даромад солиғининг ўзи ҳам бир нечта турга бўлинган. Агарда ҳар бир давлат бюджетида даромаддан ҳаражатлар юқорилиги ортиб борса, бу бюджет тақчиллигига олиб келган.

Иқтибослар / Сноски / References:

1. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 901-йиғмажилд, 11-13-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 901, sheets 11-13).
2. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 901-йиғмажилд, 14-15-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 901, sheets 14-15.)
3. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 1195-йиғмажилд, 7-11-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 1195, sheets 7-11)
4. Совет Социалистик Республикалар Иттифоқининг 1955 йилги давлат бюджети тўғрисида қонун // Қизил Ўзбекистон. 1955 йил. № 36. 1-бет (Law on the state budget of the Union of Soviet Socialist Republics of 1955 // Red Uzbekistan. 1955 year. No. 36. Page 1)
5. Чернопятав А.М. Налоги и налогообложение. Учебник. – Москва-Берлин: Direct MEDIA, 2019. – С.45. (Chernopyatov A.M. Nalogi i nalogooblojenie. Textbook. – Moscow-Berlin: Direct MEDIA, 2019. – P.45.)

6. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 1912-йиғмажилд, 1-7-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 1912, sheets 1-7.)
7. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 3272-йиғмажилд, 82-83-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 3272, sheets 82-83.)
8. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 3238-йиғмажилд, 3-4-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 3238, sheets 3-4.)
9. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 4758-йиғмажилд, 1-9-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 4758, sheets 1-9.)
10. ЎзМА, Р-93-фонд, 15-рўйхат, 6467-йиғмажилд, 2-11-варақлар. (UzNA, fund R-93, list 15, collection 6467, sheets 2-11.)

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000